

Qubadov M.N.

*Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında
Dövlət İdarəçilik Akademiyasının doktorantı
e-mail: mirtalib_gubadov@mail.ru*

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ İNKLÜZİV İNKİŞAFI: MÜASİR VƏZİYYƏT VƏ PRİORİTETLƏR

Məqalə inklüziv inkişafın təmin olunmasının əhəmiyyətindən bəhs edir. Azərbaycan Respublikasının inklüziv inkişafın təmin olunması yolları təhlil olunur. Bu kontekstdə ölkəmizin inklüziv inkişafın sosial indikatorlarına xüsusi yer ayrılmışdır. Bundan başqa məqalədə ölkə prezidentinin müvafiq sərəncamı ilə təsdiq edilmiş Milli Prioritetlərin inklüziv inkişafın təmin olunmasındakı əhəmiyyəti qiymətləndirilir.

Açar sözlər: *inklüziv inkişaf, indikatorlar, yoxsulluq, milli prioritetlər, cini indeksi*

“İnklüziv inkişaf” termini son zamanlarda geniş istifadə olunmaqdadır.

İnklüziv inkişafın təmin edilməsi hazırda bütün dünya ölkələrinin prioritet istiqamətlərindəndir. Beynəlxalq təşkilatlar inklüziv inkişafın təmin edilməsi sahəsində fəaliyyətin genişləndirilməsi ilə bağlı səylərin artırılmasına çalışırlar.

Hazırda dünya dövlətlərinin inkişaf göstəricilərinin müqayisəsi və təhlili zamanı inklüziv inkişafın təmin olunması meyarından geniş istifadə olunur [9, s.49].

İnklüziv inkişaf siyasəti ölkənin və ya bölgənin hərtərəfli inkişafını nəzərdə tutur. İnklüziv inkişafın prinsiplərinə əsasən, bu prosesin müsbət nəticələri hər bir vətəndaşın həyatında öz əksini tapmalıdır. İnklüziv inkişaf ölkələrdə həyata keçirilən bütün milli və beynəlxalq proqramları, iqtisadiyyatın hər sahəsini əhatə etməlidir [5, s.59].

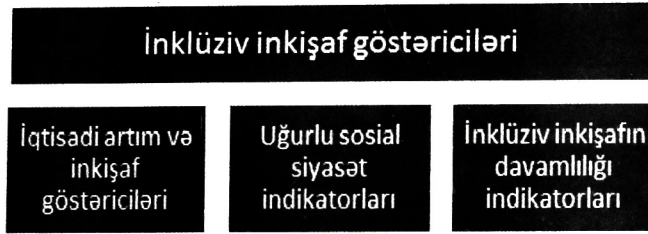
Beynəlxalq standartlara əsasən, inklüziv inkişaf səviyyəsinin qiymətləndirilməsi, bu sahədə ölkələrarası müqayisələr 12 müxtəlif göstərici əsasında aparılır. Üç əsas qrupda cəmləşdirilə bilən bu göstəricilərlə (indikatorlarla) ölkələrdə inklüziv inkişafın vəziyyəti müxtəlif iqtisadi, sosial, demoqrafik və ekoloji parametrlər əsasında müəyyən edilir.

İnklüziv inkişafın vacib şərtlərindən biri iqtisadi artım və iqtisadi inkişafdır. İqtisadi əsas olmadan inklüziv inkişaf məqsədlərinə çatmaq mümkün deyil. Lakin iqtisadi artım inklüziv inkişaf üçün yalnız şərait yaratmış olur. Təkcə

iqtisadi inkişafın olması inklüziv cəmiyyətə keçid üçün kifayət deyil. Dünya ölkələrində iqtisadi potensialı yüksək olub, lakin inklüziv inkişafın təmin olunmasında uğursuz olan ölkələrin sayı çoxdur. İqtisadi imkanlardan istifadə etməklə, uğurlu sosial siyasətin həyata keçirilməsi inklüziv inkişafın vacib şərtidir [5, s.60].

Lakin inklüziv inkişaf, inkişaf edən cəmiyyətin qurulması bu iki vacib şərtin – uğurlu iqtisadi və sosial siyasətin mövcudluğu ilə məhdudlaşmır. Bu prosesin davamlı olması, yəni gələcək nəsillər üçün keçərliliyi da vacib şərtlərdəndir.

Bu səbəbdən şəkil 1.-də iqtisadi, sosial və davamlılıq sahələrini əhatə edən hər üç qrup təqdim olunmuşdur.

Şəkil 1. Inklüziv inkişafın üç əsas indikatoru [5]

Inklüziv inkişaf edən cəmiyyətin qurulması yalnız bu prosesləri idarə edən mexanizmlərin kompleks şəkildə tətbiqi nəticəsində mümkündür. Birincisi, inklüziv inkişafı yalnız maddi və maliyyə resurslarının mövcud olduğu şəraitdə həyata keçirmək olar. İkincisi, cəmiyyətdə elə bir sosial siyasət həyata keçirilməlidir ki, yoxsulluq, aclıq və digər məhrumiyətlər aradan qaldırılmalı, gəlirlərdə və istehlakda kəskin qeyri-bərabərliyin qarşısı alınmalıdır. Inklüziv inkişafın təminatçısı kimi çıxış edən üçüncü qrup göstəricilər prosesin davamlı olması, gələcək nəsillər üçün də qorunub saxlanılması ilə əlaqədardır [5, s.61].

Inklüziv inkişafın iqtisadi indikatoru özlüyündə 4 sub-indikatoru birləşdirir.

Bunlara Ümumi daxili məhsulun həcmi, əhalinin məşğulluğu, əhalinin ömür müddəti və əməyin səmərəliliyi aiddir.

Dünya və ya ölkənin iqtisadi vəziyyəti, bir qayda olaraq, ümumi daxili məhsulun (ÜDM) həcmi əsasında qiymətləndirilir.

Azərbaycan Respublikası öz müstəqilliyini 1991-ci ildə bərpa etməsinə baxmayaraq, qısa zamanda iqtisadiyyatın bütün sahələri üzrə müsbət nəticələr əldə etmişdir. Qeyd etmək lazımdır ki, Dünya Bankının məlumatlarına əsasən, Azərbaycan Respublikasında adambaşına ÜDM-nin əhəmiyyətli dərəcədə artımı baş vermişdir.

Dünya Bankının 2018-ci ildə dərc etdiyi məlumatlara əsasən, keçmiş Sovetlər Birliyinə daxil olan ölkələr arasında ən sürətli iqtisadi artım Azərbaycan Respublikasında qeydə alınmışdır.

Qeyd edilməlidir ki, Dünya Bankının dərc etdiyi məlumatlara görə son 15 ildə Azərbaycan Respublikasında adambaşına ÜDM həcmi 4.8 dəfə artmışdır. Həmin dövrdə adambaşına orta gəlirlərin 4 dəfədən çox artımı Çin Xalq Respublikasında və Azərbaycanda qeydə alınmışdır.

Nəzərə alınmalıdır ki, Azərbaycan Respublikasında adambaşına orta gəlirin artması ölkədə əhalinin sayının artması fonunda baş vermişdir.

Təqdim olunmuş təhlillərdən aydın olur ki, ölkə iqtisadiyyatı sürətlə artmaqdadır. Azərbaycan Respublikasında davamlı inklüziv inkişaf edən cəmiyyətin formalaşması üçün müvafiq iqtisadi baza yaranmışdır.

Davamlı inklüziv inkişafın təmin edilməsi, regionda təhlükəsizliyin, sabitliyin, rifahın və qarşılıqlı faydalı əməkdaşlığın formalaşdırılması, eləcə də iqtisadi və ticarət əlaqələrinin inkişaf etməsi Cənubi Qafqazın lider dövləti olan Azərbaycanın region iqtisadiyyatının ümumi arxitekturasının müəyyən edilməsində rolunu daha da möhkəmləndirəcəkdir.

Milli sosial rifah səviyyəsinin davamlı artması məqsədilə yüksək, dayanıqlı, inklüziv və başlıca olaraq özəl təşəbbüslərə arxalanan iqtisadi artımın sürətlənməsi, azad edilmiş ərazilərə əhalinin qayıdışının təmini Azərbaycanın yeni inkişaf magistralının əsasını təşkil edir.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2021-ci il 2 fevral tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş növbəti onillikdə ölkənin sosial-iqtisadi inkişafına dair beş Milli Prioriteti bu sahədə fəaliyyətin genişləndirilməsinə xidmət edir [4].

Azərbaycan-2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair aşağıdakı beş Milli Prioritet növbəti onillikdə reallaşdırılmalıdır:

1. Dayanıqlı artan rəqabətqabiliyyətli iqtisadiyyat;
2. Dinamik, inklüziv və sosial ədalətə əsaslanan cəmiyyət;
3. Rəqabətli insan kapitalı və müasir innovasiyalar məkanı;
4. İşğaldan azad olunmuş ərazilərə böyük qayıdış;
5. Təmiz ətraf mühit və yaşıl artım ölkəsi;

Qeyd edilən Milli Prioritetlər, eyni zamanda, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının “Dünyamızın transformasiyası: 2030-cu ilədək dayanıqlı inkişaf sahəsində Gündəlik”dən irəli gələn öhdəliklərin icrası istiqamətində də xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.[4]

Davamlı inklüziv inkişafın təmin olunmasında rəqəmsallaşmanın və müasir texnologiyaların rolunu da qeyd etmək lazımdır. Azərbaycanda rəqəmsal iqtisadiyyat ekosisteminin inkişafı üçün böyük potensial var.

Hazırda biz dördüncü sənaye inqilabına qədəm qoymuşuq. Əgər birinci sənaye inqilabı buxar maşınının kəşfi ilə istehsalın mexanikləşməsi, ikinci

sənaye inqilabı elektrik enerjisinin istehsalı ilə sənayeləşmə, üçüncü sənaye inqilabı istehsalın avtomatlaşdırılması üçün elektronika, kompüterləşmə nəzərdə tuturdusa, dördüncü sənaye inqilabı (“Sənaye 4.0”) rəqəmsallaşmanı, texnologiyaların birləşməsi, rəqəmsal və bioloji sferalar arasında sərhədlərin aradan qalxması ilə səciyyələnilir.

Dördüncü sənaye inqilabı insanın iştirakı olmadan idarə edilən avtomobillər, üçölçülülük (3D) printerlər, qabaqcıl robot texnikaları, əşyaların interneti (İoT- İnternet of Things) və s. kimi yeniliklərlə böyük dəyişikliklər erası kimi xarakterizə olunur.

Dördüncü sənaye inqilabı miqyası, həcmi və mürəkkəbliyi baxımından, bəşəriyyətin bütün əvvəlki təcrübələrinin heç birinə bənzəmir. Qarşıda bizi süni intellekt, robot-avtomobillər, nanotexnologiya, biotexnologiya və s. daxil olmaqla ən geniş sahələrdə heyrətamiz texnoloji sıçrayış gözləyir [15].

Azərbaycanda da Dördüncü Sənaye İnqilabı mövzusu ən yüksək səviyyədə gündəmə gəlir. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev “Azərbaycan Respublikası regionlarının 2019-2023-cü illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı”nın icrasının birinci ilinin yekunlarına həsr olunmuş konfransdakı çıxışında bildirmişdir: “Dördüncü Sənaye İnqilabında Azərbaycan lider olmalıdır. Necə ki, Davos Forumu bizi lider kimi görür, biz də lider olmalıyıq. Ona görə ki, bu, gələcək inkişafımız deməkdir” [2].

Danılmaz həqiqətdir ki, Azərbaycan Dördüncü Sənaye İnqilabının əsas hədəfləri olan elektronlaşma, rəqəmsallaşma, elmi-texniki tərəqqidə böyük nailiyyətlər əldə etmişdir. Belə ki, dövlət idarəetmə sisteminin, demək olar ki, bütün sahələri elektronlaşdırılıb. Eyni zamanda Azərbaycanın kosmik ölkəyə çevrilməsi də Sənaye İnqilabının hədəflərinə xidmət edir.

Hazırda Azərbaycan Dördüncü Sənaye İnqilabına Əsaslanan İqtisadiyyatın inkişafı sahəsində uğurlu addımlar atır. Belə ki, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2021-ci il 6 yanvar tarixli Fərmanı ilə “Dördüncü Sənaye İnqilabının Təhlili və Koordinasiya” Mərkəzi yaradılmışdır.

Mərkəzin əsas məqsədi qlobal iqtisadiyyatda cərəyan edən trendləri diktdə edən, rəqabət qaydalarını dəyişən Dördüncü Sənaye İnqilabında Azərbaycan Respublikasının mövqeyinin gücləndirilməsi və bu sahədə aparıcı ölkələr arasında yer almasının təmin edilməsidir. Bununla yanaşı Mərkəz Azərbaycan Respublikası ilə Dördüncü Sənaye İnqilabı sahəsində fəaliyyət göstərən beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlığı və bu sahədə əlaqələndirməni, habelə rəqəmsal iqtisadiyyat üzrə çağırışların, təşəbbüslərin, strategiyaların və layihələrin təhlilini və koordinasiyasını həyata keçirəcəkdir [3].

İnklüziv inkişafın xüsusiyyəti ondadır ki, iqtisadi sahədə əldə edilən nailiyyətlər dərhal əhalinin sosial problemlərinin həllinə yönəldilir. Bu səbəbdən inklüziv inkişaf vəziyyətinin dəyərləndirilməsi zamanı-inklüziv inkişafa dair indeksi hesablayarkən ölkədə yoxsulluğun vəziyyəti, əhali arasında gəlirlərin paylanması və median gəlirləri təhlil edilir.

Azərbaycan iqtisadi sahədə olduğu kimi sosial sahədə də böyük nailiyyətlər əldə etmişdir.

Azərbaycan Respublikasında sosial siyasət ölkənin ümumi inkişaf strategiyasının bir istiqamətidir. Son iyirmi il ərzində həyata keçirilən siyasət nəticəsində Azərbaycanın sosial inkişaf göstəriciləri əhəmiyyətli dərəcədə yüksəlmişdir. Bu həm əhali arasında yoxsulluğun azaldılmasına, həm də gəlirlərin ədalətli bölünməsinə aiddir. Bunun bariz göstəricilərindən biri Dünya Bankının hesabatında işsizliklə bağlı yer almış məlumatlardır. Belə ki, Dünya Bankının məlumatına görə, Azərbaycan Respublikasında işsizlik səviyyəsi 49%-dən 5%-ə enib. Bu isə olduqca yaxşı göstəricidir [9].

Most inclusive emerging economies		Rank
Lithuania		1
Hungary		2
Azerbaijan		3
Latvia		4
Poland		5
Panama		6
Croatia		7
Uruguay		8
Chile		9
Romania		10

Şəkil 2. “İnklüziv İnkişaf İndeksi 2018,

Mənbə: Dünya İqtisadi Forumu

Gəlirlərin əhali arasında ədalətli bölünməsinə müəyyən edən göstəricilər arasında ən geniş istifadə olunanı Cini indeksidir. Cini indeksi 0 və 100 arasında dəyişir. Tutaq ki, Cini indeksi 31-ə bərabərsə, bu o deməkdir ki, gəlirlər normal paylaşmadan 31 faiz kənarlaşır. Cini göstəricisinin az olması ondan xəbər verir ki, ölkədə yalnız vətəndaşların çox az qisminin gəlirləri normal paylaşmadan fərqlənir.

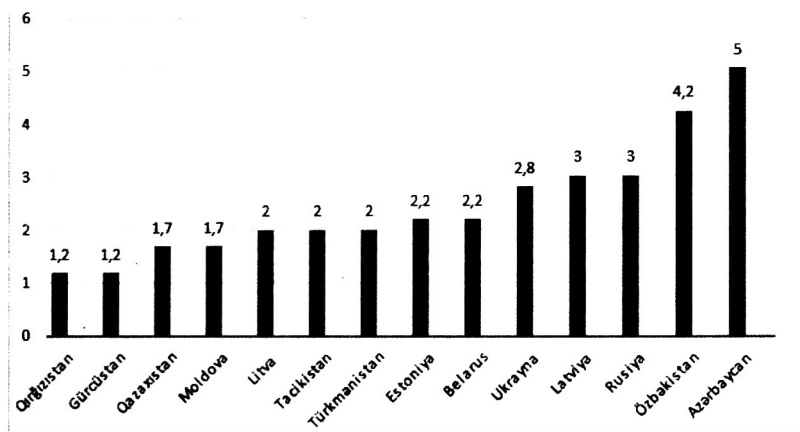
Dünya İqtisadi Forumunun 2018-ci ilin əvvəlində elan etdiyi hesabatda əsasən CİNİ əmsalı üzrə Azərbaycanın mövqeyi bir sıra aparıcı inkişaf etməkdə olan ölkələrdən üstündür. Hesabatda əsasən Azərbaycan bu göstəriciyə görə 28.6 balla qiymətləndirilib, bununla da ölkəmiz lider Litvanı geridə qoyaraq Macarıstandan sonra ən yaxşı göstəriciyə sahibdir.

İnklüziv İnkişafın üçüncü əsas indikatorunu səciyyələndirən sub-indikatorlara ölkənin xarici borcu, əhalinin demoqrafik asılılığı və atmosfərə CO₂ -nin atılması aiddir.

Azərbaycanın xarici borcu 2021-ci ilin statistik göstəricilərinə görə 8.1 mlrd ABŞ dolları təşkil edir. Bu isə ÜDM-nin kiçik bir hissəsini, daha dəqiq ifadə etsək 14.9% təşkil edir. Qeyd etmək lazımdır ki, bəzi hallarda ölkənin xarici borcu illik ÜDM həcmində olur. Böyük xarici borc gələcək davamlı inklüziv inkişaf üçün risk amili sayılır. [18]

Qeyd edildiyi kimi, Azərbaycan Respublikasında xarici borcun həcmi yüksək deyil və inklüziv inkişaf üçün risk yaratmır.

Karbon qazının atmosfərə atılması, tullanan qazın miqdarı davamlı inklüziv inkişafın təmin edilməsinin vacib şərtlərindəndir.

Şəkil 3. Atmosfərə CO₂-nin atılmasının azalması dinamikası, 2000-2014-cü illər*, dəfə.

Məlumat mənbəyi: Dünya Bankı, 2018
*2018-ci ildə dərc edilmiş son məlumatlar

Qeyd etmək lazımdır ki, global iqlim dəyişmələri atmosfərə atılan istixana qazları ilə əlaqədardır. Bu təsirin qiymətləndirilməsi iki üsula əsaslanır. Bu üsulların biri il ərzində ölkədə adambaşına atmosfərə atılan karbon qazının

(CO₂) miqdarıdır və tonla göstərilir. İkinci üsulun tətbiqi zamanı 1 ABŞ dolları dəyərində ÜDM-nin istehsalı zamanı atmosfərə atılan CO₂ miqdarı götürülür.

Şəkil 3.-də keçmiş SSRİ ölkələrində istixana qazlarının atmosfərə atılmasının azaldılması barədə məlumatlar təqdim edilmişdir. Şəkil 3.-də aydın görsənir ki, keçmiş SSRİ ölkələri on dörd il ərzində atmosfərə atılan istixana qazlarının miqdarını azaltmışlar. Bu sahədə ən yüksək səmərəlilik Azərbaycan Respublikası tərəfindən nümayiş etdirilmişdir [5, s.162-165].

Nəticə

Hazırda Azərbaycanda inklüziv inkişafı bağlı əldə olunmuş uğurlar həyata keçirilmiş məqsədyönlü dövlət siyasətinin bəhrəsidir.

Təqdim olunmuş məlumatlar göstərir ki, iqtisadi və sosial inkişafın idarə edilməsində istifadə olunan innovativ texnologiyalar sahəsində bilik və bacarıqlar inklüziv inkişaf edən cəmiyyətin formalaşmasını və bu prosesin davamlılığını təmin edən əsas amildir. Beynəlxalq təşkilatların hesabatlarına əsasən, Azərbaycan Respublikası bu istiqamətdə çox yüksək nəticələr əldə etmişdir. Bunu Azərbaycan Respublikasının nailiyyətlərinin digər ölkələrlə müqayisəsi göstərir.

Ədəbiyyat:

1. “Azərbaycan Respublikası regionlarının 2019-2023-cü illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı”nın təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı. Bakı şəhəri, 29 yanvar 2019-cu il.
2. Azərbaycan Respublikası Prezidenti İlham Əliyevin “Azərbaycan Respublikası regionlarının 2019-2023-cü illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı”nın icrasının birinci ilinin yekunlarına həsr olunmuş konfransdakı çıxışı. Bakı şəhəri, 3 fevral 2020-ci il.
3. Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat Nazirliyinin tabeliyində “Dördüncü Sənaye İnqilabının Təhlili və Koordinasiya Mərkəzi” publik hüquqi şəxsin yaradılması haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı. Bakı ş., 6 yanvar 2021-ci il
4. “Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər”in təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı. Bakı ş., 2 fevral 2021-ci il
5. Ələkbərov U.K. “İnklüziv İnkişafın İdarə Edilməsinin Əsasları”. Bakı ş., 2018-ci il.
6. Ələkbərov U.K. “Davamlı inkişaf və ekoloji sivilizasiyanın idarə edilməsinin əsasları”. Bakı şəhəri, 2017-ci il.

7. Ələkbərov U.K. “Davamlı insan inkişafı və ekoloji sivilizasiyanın əsasları”. Bakı şəhəri, 2013-cü il.
8. Ələkbərov U.K. “Azərbaycan Respublikasının davamlı inkişafı rəqəmlərdə: beynəlxalq statistika”
9. “Elm və İnnovativ Texnologiyalar Beynəlxalq elmi-araşdırmalar jurnalı” Nömrə 9, 2019-cu il, s 41-69.
10. Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat Nazirliyinin tabeliyində “Dördüncü Sənaye İnqilabının Təhlili və Koordinasiya Mərkəzi” publik hüquqi şəxsin yaradılması haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı. 06 yanvar 2021 / <https://president.az/az/articles/view/49932>
11. Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər. 02 fevral 2021 / <https://president.az/az/articles/view/50474>
12. Azərbaycanın “İnklüziv İnkişaf İndeksi 2018” hesabatında irəliləməsi uğurlu islahatların nəticəsidir [24.01.2018] / https://azertag.az/xeber/Azərbaycanın_Inklüziv_Inkişaf_İndeksi_2018_he_sabatında_irelilemesi_ugurlu_islahatların_neticesidir-1130930
13. Sənaye inqilablarında tarixi yol / <https://www.digital.gov.az/digitalazerbaijan/az/blog/44/dorduncu-senaye-inqilabi-suretli-inkisaf-insanlari-gozleyen-tehlike> [6 iyul 2020]
14. <https://economy.gov.az/article/dorduncu-senaye-i-nqilabi-shebekesinin-azerbaycan-merkezinin-achilishi-olub/32339>
15. 4-cü sənaye inqilabı: Azərbaycan üçün perspektivlər / <https://az.trend.az/business/it/2985579.html> [27 Noyabr 2018]
16. IV Sənaye İnqilabı Şəbəkəsinin afilə edilmiş Azərbaycan Mərkəzi rəsmən açılıb / <https://report.az/biznes-xeberleri/iv-senaye-inqilabi-sebekesinin-afile-edilmis-azerbaycan-merkezi-acilib/>[23.02.2022]
17. <https://www.economy.gov.az/article/dorduncu-senaye-i-nqilabi-merkezleri-shebekesinin-afileedilmish-azerbaycan-merkezi-tesis-edilib/31584>
18. Azərbaycanın dövlət borcu açıqlandı / <https://marja.az/83907/azerbaycanin-dovlet-borcu-aciqlandi> [23.02.2022]

ABSTRACT

INCLUSIVE DEVELOPMENT OF THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN: CURRENT SITUATION AND PRIORITIES

Qubadov M.A.

*The Academy of Public Administration
under the President of the Republic of Azerbaijan
Ph.D. student*

The article discusses the importance of inclusive development. Ways to ensure inclusive development of the Republic of Azerbaijan are analyzed. In this context, a special place is given to our country's social indicators of inclusive development. In addition, the article assesses the importance of the National Priorities approved by the relevant decree of the President of the country in ensuring inclusive development.

Keywords: *inclusive development, indicators, poverty, national priorities, gender index*

РЕЗЮМЕ

ИНКЛЮЗИВНОЕ РАЗВИТИЕ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ: СОВРЕМЕННОЕ ПОЛОЖЕНИЕ И ПРИОРИТЕТЫ

Губадов М.Н.

*Докторант Академии Государственного Управления
при Президенте Азербайджанской Республики*

В статье рассматривается важность инклюзивного развития. Анализируются пути обеспечения инклюзивного развития Азербайджанской Республики. В этом контексте особое место отводится социальным показателям инклюзивного развития нашей страны. Кроме того, в статье оценивается значение утвержденных соответствующим указом Президента страны национальных приоритетов в обеспечении инклюзивного развития.

Ключевые слова: *инклюзивное развитие, индикаторы, бедность, национальные приоритеты, гендерный индекс*